

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi

Aralık 2021

Yıl 11, Sayı 2, ss.167-178.

DOI: <https://doi.org/10.20493/birtop.1019216>

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi: 04.11.2021

Kabul Tarihi: 13.12.2021

Journal of Individual & Society

December 2021

Year 11, Issue 2, pp.167-178.

Article Type: Research article

Submitted: 04.11.2021

Accepted: 13.12.2021

Atf Bilgisi / Reference Information

ÇELEBİ, E. (2021). John Locke Epistemolojisinde Doğruluk Kavramı, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2), 167-178.

JOHN LOCKE EPİSTEMOLOJİSİNDE DOĞRULUK KAVRAMI

A CONCEPT OF TRUTH IN JOHN LOCKE EPISTEMOLOGY

Emin ÇELEBİ

Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü
Prof. Dr., University of İnönü, Faculty of Arts and Sciences, Philosophy Department
E-posta: emin.celebi@inonu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8548-3811>

Öz

17. yüzyılın önemli düşünürlerinden olan J. Locke, dönemin epistemolojik paradigmasının oluşumunda önemli bir rol ifa etmiştir. Felsefi görüşleriyle kendisinden sonraki dönemleri de etkileyen filozof, özellikle Aydınlanma düşüncesinin kilometre taşlarından biri olarak kabul edilebilir. Epistemolojisini bütünüyle deney üzerine inşa etme iddiasında olan filozofun, bu iddiasını ne denli tutarlı bir biçimde gerçekleştirdiği tartışmaya açıktır. Bununla beraber epistemolojisini kurgularken yaptığı birçok çözümlenin çağdaş epistemolojilerde karşılık bulan bir mahiyette olduğunu söyleyebiliriz. Epistemolojik doğruluk meselesi de bunlardan biridir. Bu çalışmada Locke'un doğruluk görüşü, epistemolojisi bağlamında tartışmaya konu edilecek ve ancak kısmi bir doğruluk ortaya koyabildiği ileri sürülecektir. Bunun ise filozofun "bütün bilgilerimizin basit idelerden oluştuğu" biçimindeki tümel ve tikeli tazammun eden kabulünden kaynaklandığı iddia edilecektir.

Anahtar Kelimeler: J. Locke, Bilgi, İde, Doğruluk.

Abstract

J. Locke, one of the important thinkers of the 17th century, played an important role in the formation of the epistemological paradigm of the period. The philosopher, who influenced the periods after him with his philosophical views, can be considered as one of the milestones of the Enlightenment thought. It is open to debate whether the philosopher, who claims to build her epistemology entirely on experiment, realizes this claim consistently. However, we can say that many of the analyzes she made while constructing her epistemology found their way into contemporary epistemologies. The issue of epistemological truth is one of them. In this study, Locke's view of truth will be discussed in the context of his epistemology and it will be argued that he can only reveal a partial truth. Also it will be argued that this is due to the philosopher's assumption that 'all of our knowledge consists of our simple ideas' implying the universal and the particular one.

Keywords: J. Locke, Knowledge, Idea, Truth,

I. GİRİŞ

İngiliz deneyciliğinin en önemli filozoflarından biri olan J. Locke epistemolojisinin temel kavramı kuşkusuz 'ide'dir. Zihin ve nesne ilişkisi sürecinde zihne ait olan anlam-kavram kimi zaman ide olarak adlandırılırken kimi zaman zihnin nesneyi algılama işlemi, duyu ve duyu verisi arasındaki ilk muhataplık durumu, ide olarak tanımlanır. Kimi zaman ise ide ile ad/sözcük aynılaştırılır. Kısacası ide'nin, bilme sürecinin ana objesi olarak kullanılan bir kavram olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Ayers, 1999: 6). Böylelikle ide (anlam, im ve algı) adla birlikte deneyim ve anlaşılabilirlik sahasına ait olur. En genel hatlarıyla bilgi de bu çerçevede ortaya çıkar.

Locke'un epistemolojik çerçevede olup biteni tanımlarken terminolojik olarak çok özenli davrandığını söylemek güçtür. Algılama sürecinde zihnin pasif oluşu ile beraber duyu verisi ve idenin teşekkül sürecinin eş

zamanlı olması, böyle bir terminolojik karmaşayı beraberinde getirmiş olabilir. Bütün bunların ise Locke epistemoloji açısından birçok farklı yorumlamaya kapı araladığı söylenebilir (Çelebi, 2019: 75-89).

Kuşkusuz bilginin olduğu yerde ancak doğruluktan bahsedebiliriz. Bilginin doğası ve doğruluk, birbirinden kopmaz bir ilişkisellik içerisindedir. Aster'in ifadesiyle "bilme, kuşkusuz her daim doğru olan bilgi olmak ister" (Aster, 1994: 11). Gerçekte "biliyor sözcüğü, doğru olduğunu biliyor" demekten başka bir şey değildir (Grünberg, 1971: 41). Çünkü yanlış aramak anlamsızdır ve insanoğlunun anlamsızlık arayışı ancak mutlak anlamdan sıkıldığı zaman mümkün olabilir ki bu da paradoksal bir biçimde mümkün değildir.

Doğru bilgiyi aramakla birlikte doğruluğun ne olduğu ve hangi ölçütlere göre saptanabileceği konusunda bir ittifak yoktur. Çağdaş epistemolojilerde justification/ verification (doğrulama) başlığı altında tartışılan bu mesele, J. Locke'ta truth (doğruluk, hakikat) başlığı altında ele alınır. Fakat iki kavrama biçimi arasında paradigmatik bir farklılık olduğunu söylemek gerekir. Günümüzde tartışmalara konu edildiği haliyle 17. Yüzyılda epistemolojik-metafiziksel ayırımalar söz konusu değildi ve daha bütüncül bir kavrama biçimi hâkimdi. Dolayısıyla Locke bu meseleyi kimi zaman önerme bilgisi bağlamında çağdaş paradigmatmaya yakın bir biçimde ele alırken kimi zaman daha genel ve metafiziksel bir çerçeve içerisinde kalır ancak her halükarda aradığı şey kesinliktir. Şimdi meseleye daha yakından bakalım.

II. J. LOCKE'UN DOĞRULUK TEORİSİ

Doğruluk, bilginin doğasına ait olduğundan öncelikle filozofun bilgiyi nasıl tanımladığına bakmak gerekir: "Bilgi iki ide arasındaki uyuşma veya uyuşmamanın algılanmasıdır." (Locke, 2004: 356; 1825: 385). Locke'un bu tanımdan hareket edecek olursak ideler arasındaki uyuşmanın veya uyuşmamanın algılanmasının doğruluk ile olan ilişkisi şu şekillerde ortaya çıkmalıdır. (i) İki idenin birbiri ile olan ilişkisinin doğru olup olmadığı, (ii) idenin karşılık düştüğü obje ile olan uyumu,

(iii) idenin yerini tutan adın ide ile uyumu, (iv) adın, karşılık düştüğü obje ile olan uyumu.

Locke, iki ide arasında gerçekleşen irtibat olan önermeleri temelde ikiye ayırır: (i) Zihinsel (mental) Önermeler (ii) Sözel (verbal) Önermeler.

Zihinsel önermeler, henüz adlandırılmamış zihinsel idelerden oluşurlar. Başka bir deyişle henüz söze-sözcüklere dökülmemişlerdir. Sözcüklere bağlandıkları anda artık saf zihinsel önerme olma halini yitirirler. Gerçekte saf zihinsel önermelerin olabilmesi için zihinsel olarak idenin tasarlanması gerekir. Bir ide ise tasarlanabilmek için basit olarak verili olmalıdır. Örneğin bir üçgen, beyazlık, tatlılık idesi, ada ihtiyaç duymaksızın zihinsel olarak tasarlanabilir. Dolayısıyla zihin, kendisinde içkin olan bu idelerin uyuşma ya da uyuşmamalarını, sözcük kullanmadan algılayıp birleştirebilir ve ayırabilir. Fakat bilindiği üzere inter-subjektif olmama karakteri itibarıyla bu tür önermeleri incelemek gerçekte zordur. İncelenebilmeleri için önerme formuna dönüştürülüp sözcüklerle ifade edilmelidir. Öyle ki Locke'a göre çoğu zaman kendi içimizde düşündüğümüz ve akıl yürütmelerde bulunduğumuz ve sessiz zihinsel önermeler yaptığımız zaman bile ideler yerine sözcükleri kullanırız (Locke, 2004: 395; 1825: 440).

İkinci tür önermeler olan sözel (verbal) önermeler ise karmaşık ideler ve kipliklerden oluşur. Dolayısıyla burada durum farklıdır. İnsan, dayanma, zafer gibi karmaşık idelerin adsız tasarlanabilme imkânı yoktur. Bu tür durumlarda idenin yerine ad kullanılır. Çünkü söz konusu ideler, birebir tekabüliyeteye sahip olmadıkları için bulanık ve belirsizdirler. Adlar ise bu idelere nazaran daha seçik ve kesindirler. (Locke, 2004: 396; 1825: 440-41). Çünkü insanlar bu tür ideleri adla ifade ederek anlaşılırlar. Böylelikle ortak bir anlama zeminine sahip olurlar. Bu ideler olumlayıcı ve ya da olumsuzlayıcı cümleler içinde birleştirilmiş ya da birbirinden ayrılmıştır. Bu olumlama ya da olumsuzlama yoluyla seslerden yapılan imler, sanki birleştirilmiş ya da birbirinden ayrılmış görünür. (Locke, 2004: 397; 1825: 441).

Bilgiyi teşkil eden önermenin doğasının bu şekilde ortaya koyan Locke, aşağı yukarı önerme/bilgi tanımı ile özdeş bir doğruluk tanımı

yapar: “Doğruluk, sözcüğün doğru anlamında imlerin (signs) imledikleri şeylerin birbiriyle uyuşma ya da uyuşmamalarına uygun olarak birleştirilmesi ya da ayrılmasıdır. İmleri birleştirme ya da ayırma, önerme olarak adlandırdığımız şeydir. Öyle ki doğruluk sadece önermelere ilişkindir.” (Locke, 2004: 395; 1825: 440). J. Locke’un yaptığı bu tanımın, modern zamanlarda mantıkçı pozitivistler tarafından benimsenen ‘bilginin nesnesine uygunluğu’ (Aster,1994: 12) biçimindeki tanımı yüzyıllar öncesinden öncelediğini söyleyebiliriz.

Locke, tanımla birlikte önerme tasnifine paralel bir biçimde doğruluk tasnifi de yapar. İdelerin zihinde kendilerinin ya da yerini tuttukları şeylerin uyuşma ya da uyuşmamasına göre birleştirilmesi ya da ayrılması zihinsel doğruluk olarak adlandırılır. Örneğin bir alanı eşit derece bölebilen bir köşegenin, eşit biçimde bölümlene yapıp yapmayacağı olumlu veya olumsuzlamak gibi. Burada tamamen zihinsel ve sezgisel bir durum söz konusudur. Sözcüklerin doğruluğu daha öte bir şeydir. Bu, sözcüklerin yerini tuttukları idelerin uyuşma ya da uyuşmamalarına göre birbirini olumlama ya da olumsuzlamasıdır. Bu da iki türdür. Ya salt sözeldir (verbal) ve önemsizdir ya da gerçek (real) ve öğreticidir. (Locke, 2004: 397; 1825: 441). Locke’a göre üzerinde durulan veya durulması gereken gerçek bilginin nesnesi bu ikincisidir

Locke ideler arası uygunluğu, özellikle zihinsel kuruntulardan ayırmak için, ki ona göre bütün insanların beyinlerinde vaki olan tuhaflıkları ve hayal gücünün fantezilerinin olduğu bir vakıadır, gerçek doğruluğun şeylere uygun idelerde söz konusu olacağını belirtir:

Sözcüklerimiz, idelerimizden başka bir şey imlemezse de bunlarla nesnelere imlenmesi amaçlandığından, önermeler oluşturdukları zaman, zihinde şeylerin gerçekliğiyle uyuşmayan ideleri gösteriyorlarsa bunların içerdiği doğruluk ancak sözel olabilir. Buna göre bilgi gibi doğruluk da sözel ve gerçek olarak ayrılabilir. Terimlerin yerini tuttukları idelerin uyuşma ya da uyuşmamasına göre veya bu idelerin doğada bir varoluşlarının bulunup bulunmadığına göre ya da bunu mümkün olup olmadığına bakılmadan birleştirilmeleri durumunda ancak sözel doğruluk söz konusu olabilir. Fakat bu imlerin idelerimizin uygunluğuna

göre birleştirilmesi ve idelerimizin doğada varoluşlarının bulunabileceğini bilmemiz durumunda bu sözcüklerin gerçek doğrulukları olur. Bunu ise cisimlerde (substance) ancak var olduklarını bildiğimiz zaman bilebiliriz (Locke, 2004: 398; 1825: 442).

Dolayısıyla doğruluk Locke epistemolojisinde en genel tanımıyla ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın olduğu gibi sözcüklerle gösterilmesi olarak ifade edilebilir. Yanlılık, ideler arasındaki uyuşma ya da uyuşmamanın olduğundan başka türlü gösterilmesidir. Ancak sözcüklerin olgusal karşılıkları olmaksızın birleştirilmeleri her ne kadar öneme formunda gerçekleşse de sözel bir doğruluktan öteye gidemeyecektir. Gerçeklik, seslerle imlenen idelerin kendi arketiplerine uygun olmaları durumunda vaki olur. Bu doğruluğun bilgisi, sözcüklerin hangi idelerin yerini tuttuğunun bilinmesi ve bu idelerin uyuşma ya da uyuşmamasının bu sözcüklerin imlediğine uygun olarak algılanması ile mümkün olur (Locke, 2004: 399; 1825: 443).

Peki, bu durum bütün önermeler için geçerli midir? Locke'a göre ana hatlarıyla doğruluk böyle tanımlansa da özellikle tümel (universal) önermelerin genel doğruluklarının saptanabilmesi (general truths) oldukça zordur. Daha önce ifade edildiği üzere her ne kadar salt olarak idelerin kendileri üzerinde düşünmenin kesin ve güvenilir bilgiyi verdiği teorik olarak kabul edilse ve anla(ş)manın sözcükler/adlar ile vaki olduğu söylene de nihai olarak doğruluğun veya basit idelerdeki şekliyle kesinliğin elde edilmesi pratikte mümkün değildir. Özellikle karmaşık ideler söz konusu olduğunda adları bir yana bırakarak, gerçek bilgiyi tesis etmenin zorluğu ortadadır. Locke'a göre düşüncemizi en çok kaplayan ve hayal gücümüzü en çok işleyenler tümel önermelerdir ve genel doğrular ve kabuller bilgimizi en çok genişletenlerdir. Çünkü bunlar kapsamlılıklarıyla aynı anda birçok tikele uygun düştüğünden görüş alanımızı genişletirler ve bilgiye götüren yolu kısaltırlar (Locke, 2004: 399; 1825: 443). Modern terminoloji ile ifade edecek olursak bu tür önermeler ve bilgi şemaları, bilimsel bilginin olmazsa olmazıdır.

Bu minvalde yaptığı soruşturmada Locke kesinlik meselesi ile başlar. Ona göre kesinlik iki katmalıdır. Doğruluğun kesinliği ve bilginin

kesinliği: Doğruluğun kesinliği, önermelerde sözcüklerin yerlerini tuttukları idelerin uyuşma ya da uyuşmamasını olduğu gibi mutlak olarak anlatacak biçimde bir araya getirilmesi durumudur. Bilginin kesinliği ise ideler arasındaki uyuşmanın bir önermede anlatıldığı biçimde algılanmasıdır. Genellikle buna bilme ya da bir önermenin doğruluğuna güvenme denir (Locke, 2004: 400; 1825: 444).

Genel önermeler ile ilgili bilinebilirliği, ilgili önermede sözü edilen her türün özünün (essence) bilinmesine bağlayan Locke 'un bu konudaki temel görüşü şudur:

Bir genel önermenin terimlerinin yerini tuttukları türlerin sınırları ve genişliği bilinmedikçe, o genel önermenin doğruluğuna güvenilme-yeceğinden, o önermeyi oluşturan ve sınırlayan türlerden her birinin özünü bilmek zorundayız. Basit kiplerde bu zor değildir. Çünkü bunlarda gerçek ve adsal özler bir ve aynı olup genel terimin yerini tuttuğu ideyle mutlak olarak uyuşan her şeyden başka bir şey değildir. Fakat adsal özden ayrı bir gerçek özün oluşturduğu, belirlediği ve sınırlarını çizdiği kabul edilen cisimlerde genel sözcüğün kapsamı çok belirsizdir. Bu gerçek özü bilmediğimiz için bu türün ne olup olmadığını, bu yüzden de onun üzerine neyin kesin olarak bildirilebilip neyin bildirilemeyeceğini bilemeyiz (Locke, 2004: 400-401; 1825: 444).

Karmaşık idelerden müteşekkil genel önermelerin öz itibarıyla bilinemeyeceğini dile getiren Locke, meramını insan ve altın sözcükleri üzerinden anlatmaya çalışır. Bu sözcükler, konuşanın zihnindeki karmaşık ideden başka gerçek özlerin oluşturduğu herhangi bir şey türü için kullanılması durumunda bizim bilmediğimiz bir şeyin yerini tutarlar. Çünkü sınırları ve kapsamı oldukça geniş olan bu türlerin uzam ve zaman içerisindeki bütün tekillikleri için geçerli olması ve de nihai olarak bilinebilmesi imkân dâhilinde olmaz. Yani bütün insanların akıllı ve bütün altınların sarı olduğunu kesinlikle bilmek ve bildirmek imkânsızdır. Fakat adların özsel olarak her türün sınırı olarak kabul edilmesi itibarıyla herhangi bir genel terimin kendisinde bulunduğu tikel şeylerin tersini taşıyamadığı durumlarda, herhangi bir türün sınırlarında yanılma tehlikesi kalmadığı gibi, herhangi bir önermenin bu bakımdan

doğru ya da yanlış olduğundan da kuşkuya düşülmez. İnsan sözcüğü böyledir. Çünkü insan türünde sadece insana özgü bir özellik vardır ve başka türlere taşınamaz. Fakat cisimlerde durum farklıdır. Cisim adları ile bilmediğimiz gerçek özlerin oluşturduğu türlerin yeri tutturulduğu zaman, bunlar anlığa kesinliği iletmezler. Böyle terimlerden yapılan genel önermelerin doğruluğuna güvenilemez. Örneğin altının ne olup ne olmadığını bilmeden şu ya da bu niteliğin altında bulunduğuna güvenemeyiz. Altının gerçek özünü ise bilme imkânına sahip değiliz. (Locke, 2004: 400-401; 1825: 444-45). Dolayısıyla böyle bir tümel önermenin doğrulanabilmesi olası değildir.

Öte yandan Locke'a göre cisimlerle ilgili tümel önermelerin pek azının doğruluğunu bilebiliriz. Bunun sebebi, insanın zihnindeki ideleri temsilen kullanılan adların imlemlerinin açık ve seçik olması değil, bunların imledikleri karmaşık idelerin, basit idelerin kombinasyonu olmalarındandır. Cisim türlerine verebildiğimiz adların yerlerini tuttukları karmaşık ideler, cisim diye adlandırdığımız bilinemez bir dayanak (substratum) ile birlikte var olan (co-exist) niteliklerin kombinasyonu oldukları için (Locke, 2004: 401; 1825: 446) söz konusu tümel/genel önermelerin nihai doğruluğunun/kesinliklerinin saptanabilme imkânı yoktur. Çünkü bunlar kendileri ile birlikte keşfedilebilir bağlantı veya karşıtlık taşımazlar.

Altın örneği üzerinden Locke meramını şöyle ifade eder:

Altın buharlaşmaz, önermesine ne kadar inanılmış olsa da bu güvenemeyeceğimiz genel bir önermedir. Çünkü bir kimse, skolastiğin yararsız imgelemesine uyarak altın teriminin doğanın gerçek bir özle birlikte yarattığı bir şey türünün yerin tuttuğunu kabul etse bile onun hangi tikel şeylerin bu türden olduğunu bilemeyeceği ve bu yüzden de altın için tümel olarak hiçbir şey bildirmeyeceği açıktır. Fakat eğer altın sözcüğüne diyelim sarı renkli, işlenebilir, eriyebilir ve bilinen cisimlerin hepsinden ağır bir cismin karmaşık idesi olan bir adsal özle belirlenen bir türün yeri tutturulursa altın sözcüğünün bu uygun kullanımına göre neyin altın olup neyin olmadığını bilmekte bir güçlük yoktur. Fakat yine de bu adsal özle görülebilir bir bağlantısı ya da bağdaşmazlığı olmayan hiçbir nitelik, altın için kesinlikle ve tümel olarak ne bildirilebilir ne

de yadsınabilir: Örneğin buharlaşmazlığın, renk, ağırlık ya da bizim karmaşık idemizin herhangi bir basit idesiyle ya da bileşimin tümüyle görülebilir bir zorunlu bağlantısı olmadığı için 'Bütün altınlar buharlaşmazlar.' önermesinin doğruluğunu kesinlikle bilmemiz imkânsızdır (Locke, 2004: 402; 1825: 446).

Görüldüğü üzere Locke, bir önermenin kesinliğini, yüklem inhi-sarî özsel bir nitelik bildirmesi ve basit ide olması ile ilişkili kılmaktadır. Benzer bir önerme olan "Her altın işlenebilir." önermesinin doğruluğunu ve kesinliğini, bir kentaurun dört ayaklı olduğu türünden bir doğruluk ve kesinlik olarak gören Locke, işlenebilirliğin diğer niteliklerle olan bağlantısını da bilinebilmenin diğer bir şartı olarak görür. Çünkü yukarıda da ifade edildiği üzere bir türden bir cismin idesi, ötekilerle zorunlu birlikte varoluşu görülebilecek türden bir basit ide içerdiği sürece onunla ilgili kesin tümel önermeler yapılabilir. Bu da yine gerçek-özsel yapıyı bilmekle mümkün olacaktır (Locke, 2004: 403-4; 1825: 447-48).

Peki, söz konusu bütünsel ve zorunlu yapısal özellik bilinebilir mi? Böyle bir soruya Locke, 'hayır' yanıtını verecektir. Çünkü ona göre evrenin devasa düzenine ve bu düzenekte ilişkilerin mahiyetini tam olarak bilebilmek insan bilgisinin sınırlarını aşar: "Şu kesindir ki şeyler kendileri içinde ne kadar mutlak ve tam görünürlerse de onlar da en çarpıcı yönleri itibarıyla doğanın öteki bölümlerine bağlıdır." Bu durumda cisimlerin (substances) bilgisi için gerekli olan şeylerden birincisi, cismin birincil niteliklerinin başka bir cismin birincil nitelikleri üzerinde düzenli olarak hangi değişimleri ve nasıl yaptığını bilmemiz gerekir. İkinci olarak bir cismin hangi birincil niteliklerinin bizdeki hangi belirli duyumları ya da ideleri ürettiğini de bilmeliyiz. Bu ise maddenin bütün etkilerini, şekil, hacim, hareket, durgunluk vs. bizatihi kendinde bilmek demektir ki bunu bilmek insanı aşar ve filozofa göre vahiy gibi bir kaynak gerektirir. Öte yandan yargının duyu verisinin ötesine taşıyabilme imkanını yadsımayan Locke böylece bilimsel bilginin imkânına da yol açmış olur: "... bir araştırmacı veya gözlemci yargı gücüyle duyularımızın bize temin ettiklerin daha ötesine gidebilir ve dikkatli bir gözlemden aldıkları ihtimallere ve iyi birleştirdikleri belirtilere dayanarak deneyin kendilerine bildirmediği şeyleri çoğunlukla doğru olarak

kestirebilirler. Fakat bu da yine bir tahmindir (quess) ve bir kanı olarak (opinion) kalır ve bilginin gerektirdiği kesinlikten yoksundur. Başka bir deyişle bu önerme bilgi değildir. (Locke, 2004: 405-6; 1825: 450-1).

III. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Locke'un epistemolojisinin, özellikle sonraki dönemler göz önüne alındığında, birbirinden farklı epistemik perspektiflere kapı aralayan bir mahiyette olduğuna daha önce işaret etmiştik. Bütün bilgilerimizin kaynağını deneyden mütevellit basit idelere indirgeyen filozofun, bu kabulün iki unsurunu oluşturan bütün ve basit terimlerinin birbiri ile telif edilebilmesi sorununu aşamadığını düşünüyoruz. Bütünlüğün basite indirgenebilme uğraşısı olan bu epistemolojinin bir takım zorluklarla karşılaşması, insanoglunun yaşam pratiği içerisinde edindiği toplam epistemolojik hasılayı dikkate aldığımızda kaçınılmaz olmaktadır. Bu bağlamda iki temel sorun karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, bütün bilgilerimizin basit idesi var mıdır? İkincisi, toplamı oluşturan basit ideler saptanabilir mi?

Meselenin bir tarafını, basit idenin doğasını öne çıkararak yaptığımız çözümlerinde Locke'un pozitivist-bilimci paradigma ile örtüşen görüşleri ile karşılaşmaktayız. Bilgiyi, iki ide arasındaki uyuşma veya uyuşmamanın algılanması olarak tanımlayan filozof, burada doğrudan önerme ile bilgiyi örtüştürür. Basit ideyi esas veri kabul ettiğimizde ise teorik olarak duyumsanabilen bir veri söz konusu olduğu için olgusal bir çerçeveye mahkûm bir epistemoloji ile karşı karşıya kaldığımız hissine kapılırız. Locke, doğruluk problemini de, yukarıda izah edildiği üzere, bilgi ve önerme tanımı ile aynı bağlama oturtur. Dolayısıyla doğruluk ve kesinlik Von Aster (1994: 13)'in "Her bilme saptanabilir ve bildirilebilir olmak bakımından tam anlamıyla doğru veya yanlış olarak nitelenebilir." önermesi ile aynı zemine yaslanır.

Bir önermenin basit idelerinin saptanabilir olduğu durumlarda arz ettiğimiz çerçeve makul görünebilir ancak asıl mesele, bütün olgusal önermelerimizin bu tabiatta olup olmadığıdır. Locke bütün önermelerin böyle olmadığına farkındadır ve bileşik idelerimizin bütün unsurlarının

saptanabilme olanağına sahip olmadığımızı bilir. Genel ve tümel yargılarımızın kesinliğinden bahsedebilmemiz için önermeyi oluşturan idenin bütün zorunlu ilişkilerinin ve basit unsurlarının bilinmesi gerekir. Bu ise birçok durumda mümkün değildir. Örneğin “Bütün altınlarını işlenebilir.” önermesinin kesinliğinden bahsedebilmemiz için işlenebilirliğin sadece altına özgülenmesi ve bunun basit idesine sahip olmamız gerekir ki bu da mümkün değildir. O halde bu tür önermelerin nihai doğruluğundan, kesinliğinden bahsedemeyeceğimiz gibi söz konusu önermelerin geleceğe teşmil edilmesinin epistemolojik tanıtılması da yoktur. Dolayısıyla filozofa göre genel önermelerin kesin olabilecekleri durumlar tikelliklere tekabül ettiği durumlardır. Genel kesinlik, idelerimiz dışında bulunamaz, tikellerin ötesine geçemeyiz. Bu durumda genel ideler, filozofun deyimiyle zihnin kendi işlemleri sayesinde elde ettiği soyutlamalar olmaktadır. Kimi durumlarda ise ide ile adın tekabüliyeti mümkün olmayıp ide salt addan ibaret olmaktadır. Bu durumda gerçeğin tespit edilemese de öznelarası bir bağlama taşınması, adların uylaşımsal olması hasebiyledir.

Locke, genel/tümel önermelerin öğelerinin göndergelerinin birebir doğada karşılığının bulunmasının her daim mümkün olmamasını, evrendeki şeyler arasındaki bağın bilinmemesi ve evrenin yapısal bütünlüğünün insanın bilme yetisini aşması ile de ilişkilendirir. Bu bağlamda filozof doğruluk için, yukarıda görüldüğü üzere, metafiziksel bir kaynak (vahiy) ihtiyacını dile getirir.

Netice itibarıyla 17. yüzyılın önemli deneyci filozoflarından J. Locke’un epistemolojisinin ne denli iç tutarlılığı haiz olduğu tartışmaya açık olsa da bize göre aynı anda farklı birçok epistemik paradigmayı imleyen muhteviyatı itibarıyla bu epistemoloji farklı perspektiflere kapı aralamaktadır. Filozof, doğruluk ölçütü olarak ide-nesne uyuşmasını esas kabul etmesi bakımından mantıkçı pozitivist; tümevarımsal kategorik çıkarımları yadsıması bakımından Karl Popper’in öncüsü; ad-ide özdeşliğini varsayması bakımından nominalist; varlığın-evrenin bütünlüğünün bilinemeyeceği düşüncesiyle agnostik, metafiziksel-transandantal kabul-leri ile sezgici bir görüntü ortaya koymaktadır. Öğretisindeki bütün bu

çelişki gibi görünen durumları, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, epistemolojisinin kategorik kabulü olan bütünü basite indirgeme çabasının kaçınılmaz sonucu olarak değerlendirmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- AYERS, M. (1999). Locke. New York: Routledge.
- ÇELEBİ, E. (2017). John Locke'un İdeler Teorisi, Eleştirel Bir İnceleme, Ankara: Gece Kitaplığı.
- ÇELEBİ, E. (2019). "J. Locke'da Temsil Teorisi: Sözcük-İde İlişkisi". Birey ve Toplum Dergisi, Yıl, 2019, C. 9, S. 18. Ss.73-89.
- GRÜNBERG, T. (1971). Bilgi ve Bilim Felsefesi. Araştırma Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü Dergisi. Cilt, 9. (1971). Ss. 41-59.
- LOCKE, J. (1825). An Essay Concerning Human Understanding, London: Thomas Davison.
- LOCKE, J. (2004). İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, Çev. Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- VON ASTER, E. (1994). Bilgi Teorisi ve Mantık. Çev. Macit Gökberk. Ankara: Sosyal Yayınları.